

Laikmetīgi par Blaumani

Benedikts Kalnačs. *Pavērsiens. Rūdolfs Blaumanis latviešu un Eiropas literatūrā.*

Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2022. ISBN 9789984893624.

DOI: 10.35539/LTNC.2023.0050.12

Latviešu valodā lietvārdiem nav noteikto un nenoteikto artikulu. Ja tādi būtu, tad Benedikta Kalnača darbs visdrīzāk būtu raksturojams kā *tā* (*das* Buch, *the* book) grāmata ar noteikto artikulu par Rūdolfa Blaumaņa daiļradi. Tas ir fundamentāls literatūrzinātnisks darbs, kura autora erudīcija un materiāla pārzināšana atstāj visai pārlicinošu iespaidu. Ņemot vērā Blaumaņa daiļrades novietojumu latviešu kultūras kanona centrā, šis klasiķis nenoliedzami bija pelnījis visaptverošu aplūkojumu mūsdienu literatūras zinātnes gaismā ar radoši izmantotu gan hermeneitikas, gan literārās antropoloģijas, gan postkoloniālās kritikas pieeju. Tieši šāda mūsdienu pieeju daudzveidība tad arī ļauj atbildēt uz darba galveno jautājumu – kā “mūsu” Blaumanis izskatās ne vien latviešu, bet Eiropas kopējā literatūras kontekstā?

Patiesi, 20. gadsimta gaitā Blaumanim ir bijis lemts kļūt teju par latviskuma etalonu – pat populārajā kultūrā diez vai kāda cita autora veikums varētu sacensties ar “Skroderdienām”, “Tālavas taurētāju” vai “Nāves ēnā”. Tādēļ pirmajā tuvinājumā varētu šķist dīvaini, ka tieši “latviskais” Blaumanis vienlaikus ir bijis visciešāk iekļāvies vācu, un jo īpaši vācbaltiešu, kultūrtelpā. Vēl vairāk – iespējams, sava laika latviešu rakstnieku vidū viņš vislabāk orientējās Eiropas literatūrā. Benedikta Kalnača darbs, izmantojot reģionālās literatūrvēstures

perspektīvu, uzrāda šī šķietamā paradoksa iemeslus. Autors veido dialogu ar Līviju Volkovu, kuras pētījums “Blaumaņa zelts” pārstāv latviešu nacionālās rakstniecības tradīciju. Viņam pašam turpretī Blaumaņa daiļrade personificē “pavērsienu” uz modernitāti latviešu literatūrā 19. un 20. gadsimta mijā un kā tāda paceļ latviešu literatūru jaunā, plašākā līmenī. Tas norisinās trijās dimensijās – Blaumani raksturo “jauna intensitātes pakāpe Eiropas kultūras tradīciju uztverē un to interpretācijā”, prasme savos darbos organiski sintezēt dažādas idejas un estētiskos paņēmienus, t. sk. no populārās kultūras, un, visbeidzot, latviešu literatūras pašrefleksijas aizsākumi. Šīs kopā veido pavērsienu uz laikmetīgumu, kur liela nozīme ir eiropeiskajiem un reģionālajiem kontekstiem. Ne velti grāmata noslēdzas ar režisores Māras Ķīmeles vārdiem par to, ka Blaumaņa “Ugunī” nav iestudējama prievītēs.

Metodoloģiski “Pavērsienā” izmantotā pieeja “apvieno tekstu tuvlasījumu ar kontekstuālu vispārinājumu” (15. lpp.). Šī pieeja sevi attaisno: Blaumaņa darbi tiek “ierakstīti” tieši tajos pašmāju un Eiropas kontekstos, kuri visspilgtāk ilustrē monogrāfijas autora tēzi. Tas, ka netiek aizmirsti arī tīri biogrāfiski momenti un to atspoguļojums laikabiedru atmiņās, padara šo tekstu uztveramu arī lasītājam, kurš nav Blaumaņa literārās daiļrades eksperts.

Rakstot par "vācu Blaumani", autors ļauj izsekot viņa daiļrades ceļa sākumposmam, kurš acīmredzot bija noteicošs. Ģimenē mudināts uz vāciskošanos, Blaumanis arī kādu laiku strādā vietējā vācu presē, rakstīdams par latviešu teātri. Šajā pašā laikā viņš arī dzīvo iemēģinās literatūrā vāciski, gūstot tur labus panākumus, piem., ar lugu "Pazudušais dēls", kas vairo viņa reputāciju arī vietējo latviešu vidū. Literatūrzinātniskas paralēles, analogijas un ietekmes no Blaumaņa vācbaltiešu drauga Viktora Andrejanova, E. T. A. Hofmaņa ir parādītas meistarīgi, vienlaikus mudinot uzdot jautājumu – kādēļ tad Blaumanis vēlāk pakāpeniski atteicās no publicēšanās vāc(baltiešu) auditorijai, vienlaikus saglabājot ar to garīgu saiti? Kalnačs kādā teksta vietā (158. lpp.) ieskicē Blaumaņa savdabīgo atrašanos "ārpus" latviešu un vācbaltiešu elites, kas, iespējams, nosaka viņa tekstu izcilību.

Tāpat arī jautājums par Blaumaņa daiļrades "populārajiem" un "elitārajiem" elementiem tiek ierakstīts agrāko apgaismības un racionālisma tradīciju kontekstā, īpašu uzmanību pievēršot latviešu dramaturģijas attīstībai 19. un 20. gadsimta mijā. Viņa darbu tuvlasījumi paver jaunas dimensijas it kā "jau pazīstamajiem" tekstiem, kā "Andriksona" aplūkojums postkoloniālās kritikas gaismā, mazāk zināmā novele "Baltais" ar Jani Rozentālu kā galvenā varoņa prototipu u. c. Arī šeit autors paver diskusijai virkni jautājumu, kuri pašā monogrāfijas tekstā risināti netiek. Piemēram, kādēļ, ja reiz romāns ir šā laikmeta "galvenais" modernās literatūras žanrs, Blaumanim nav neviena romāna?

Ņemot vērā recenzenta pētnieciskās intereses, īpašu uzmanību bija pelnījusi

monogrāfijas pēdējā, 5. nodaļa, "Modernie nemiera ceļi", kurā tiek aplūkots Blaumaņa darbības posms no gadsimtu mijas līdz pat viņa nāvei 1908. gadā. Kalnačs pamatoti apgalvo, ka tieši šajā laikposmā, kurš kulminē ar 1905. gada revolūciju, Blaumanis visciešāk iekļaujas latviešu inteliģences sabiedriskajos centienos. Tas, ka šīs nodaļas nosaukums ietver alūziju uz krietni vēlāku Andrieva Niedras darbu izlasi, acīmredzot nav nejaušība: Blaumanis, daudzos savos centienos un pasaules uzskata elementos Niedram tuvs, tomēr revolūcijas laikā nostājas pilnīgi atšķirīgā pozīcijā, asi vērsties pret vācbaltiešu koloniālās elites pretenzijām un aizstāvēt nemierniekus. Patiesi, Kalnača īsi aplūkotās Blaumaņa agrākās politiskās publikācijas, aizstāvēt būrus pret angļiem, kritizējot Čemberlenu un vērsties pret antisemitismu Dreifūsa prāvas kontekstā, nebūt nav netipiskas tā laika latviešu presei. Toties 1905. gada periodā Blaumanis jau pilnībā nodod savu meistara spalvu latviešu demokrātisko centienu rīcībā. Viņa satīriskās publikācijas "Skaidienā" un "Purva malā", pēc recenzenta domām, būtu pelnījušas lielāku uzmanību. Cita starpā, viņš revolūcijas laikā ir arī vissīvākais Krievijas impēriskās birokrātijas, rusifikācijas un krievu šovinisma kritiķis – kas nebūt nav parasta lieta kopumā konformistiskajā latviešu "pilsoniskajā" presē. Protams, šīs tēmas iziet tālu ārpus literatūrzinātnes tvēruma; vienlaikus iespējams, ka šī Blaumaņa daiļrades šķietami "mazvērtīgā" daļa ilustrē viņa attieksmi pret moderno laikmetu.

Līdzīgas pārdomas raisa arī grāmatas nobeigums. Ņemot vērā autora virtuozo materiāla pārvaldīšanu, daudzējādās atsauces

uz literatūras mantojumu un plašo teorētisko tvērumu, grāmata noslēgumā būtu pelnījusi izvērstākus secinājumus un diskusiju. Tur, iespējams, atrastos vieta arī pārdomām par Blaumaņa attiecībām ne tikai ar literāro un estētisko, bet arī ar sabiedrisko modernitāti. Piemēram, Kalnačs nobeigumā pamatoti norāda, ka Rīga, kurā savu rakstnieka meistarību izkopj Blaumanis, tolaik ir viena no Eiropas modernitātes laboratorijām (339. lpp.). Tādēļ likumsakarīgi jāvaicā, kādēļ tad absolūtajā vairumā Blaumaņa darbu darbība notiek laukos,

muižās un viensētās un kāda ir bijusi viņa attieksme pret pilsētu kultūru kopumā (piem., Niedra, kā zināms, bija agresīvs tās pretinieks).

Benedikta Kalnača monogrāfija, ierakstot latviešu literatūras klasiķi plašākā Eiropas kontekstā, ir lielisks pienesums latviešu kultūras pašapjēgsei 21. gadsimtā. Vēl vairāk – darba patiesi fundamentālais raksturs parāda vajadzību pēc augstas kvalitātes akadēmiskās literatūrzinātnes, kuras pamatā ir dialoga iespējas ar citām kultūras pētniecības jomām.

Inguna Daukste-Silasproģe, *Dr. philol.*,

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

Gadsimtu elpa grāmatniecībā

Viesturs Zanders (zin. red.). *Grāmata Latvijai ārpus Latvijas. Kolektīvā monogrāfija.*

Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021. ISBN 9789934610059.

DOI: 10.35539/LTNC.2023.0050.13

2021. gadā izdotā kolektīvā monogrāfija “Grāmata Latvijai ārpus Latvijas / Books for Latvia outside Latvia” apvieno dažādu pētniecisko institūciju un humanitāro zinātņu nozaru pētniekus – Renāti Bergu, Janu Dreimani, Māru Gruduli, Aleksandru Ivanovu, Ēriku Jēkabsonu, Jāni Kalnaču, Beatu Paškevicu, Gustavu Strengu, Izabelu Venčeku-Selsku, Viesturu Zanderu, Vitu Zelči un Andri Vilku (ievada autors); grāmatu papildina kopsavilkumi angļu valodā un attēlu pielikums. Šī monogrāfija iezīmē iespaidīgu laika līniju un telpu, kurā tiek pārbaudīta lasītāja erudīcija un iejūta izsekot pablīvam faktam un datam vērpumam, spēja kopā ar rakstu autoriem šķetināt un meklēt

tekstu atrašanās un izdošanas vietas un plašākus kontekstus, izpratne par plaši sazarotām dzimtām un tagadējās Latvijas vēsturiskajām robežām gadsimtu plūdmā. Mijas un plūst gadsimti, *teksti* ceļo, iespiesti *ārpus* (šis konceptuāli ir viens monogrāfisko rakstu atslēgvārdiem un vienojošajiem elementiem) Latvijas dažādos gadsimtos, tie ir piederīgi Latvijas kultūrtelpai.

Monogrāfijas raksti aptver pamatīgu laika nogriezni (sākot ar 13. gs.): reformācija, apgaismība, hernhūtisms, izceļošana pēc 19. un 20. gs. mijas un 20. gs. sākumā, diaspora Padomju Savienībā 20. gs. 20. un 30. gados, bēgļu posms un trimda pēc